

Dominik Flisiak

Jak być polskim Żydem i zwolennikiem syjonizmu rewizjonistycznego po 1939 r? Rzecz o losach Jakuba Perelmana

Streszczenie: Jakub Perelman, autor wspomnień urodził się 20 grudnia 1902 r. w Warszawie. Politycznie związany był z syjonistami-rewizjonistami. Ruch ten powstał po I wojnie światowej dzięki działalności Włodzimierza Żabotyńskiego. Był on poetą, żołnierzem oraz politykiem. Wspomnienia J. Perelmana dotyczą jego aktywności politycznej, relacji polsko-żydowskich w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej, wydarzeń z II wojny światowej, a także jego zapatrywań za życia w Polsce Ludowej. Ostatni fragment wspomnień jest związany z Izraelem, w którym J. Perelman znalazł się na początku lat 60. XX w.

Słowa kluczowe: Perelman, Żabotyński, Polska, Palestyna, komunizm.

Celem artykułu jest zaprezentowanie działalności Jakuba Perelmana, polskiego Żyda. W okresie międzywojennym był on współorganizatorem struktur syjonistyczno-rewizjonistycznych. Był to najbardziej prawicowy odłam syjonizmu, którego twórcą był pochodzący z Odessy Włodzimierz Żabotyński (1880-1940). Syjoniści-rewizjoniści w swoim programie proponowali m.in. utworzenie państwa żydowskiego obejmującego swoim zasięgiem dzisiejszy Izrael, Jordanię i Autonomię Palestyńską z jednoczesnym zagwarantowaniem spo-

łączności arabskiej autonomii oraz kult Józefa Piłsudskiego¹. Do tej pory nie ukazała się praca obejmująca działalność J. Perelmana. Podstawą artykułu są wspomnienia opisywanej osoby, które powstały w języku polskim². Elementem pracy jest aneks z zamieszczonym wierszem znajdującym się w jednej z prawicowo-syjonistycznych gazet. Jego zamieszczenie wiąże się zamiarem zaprezentowania elementu propagandy politycznej związanej z zwolennikami W. Żabotyńskiego.

Jakub Perelman urodził się 20 grudnia 1902 r. w Warszawie. Jego ojciec, Major Perelman wykształcenie zdobył w chederze, zawodowo zajmował się haftem. Jego matka, Chana Sura Perelman pobierała naukę w szkole świeckiej³. Jakub miał trzy siostry: Barbarę, Rozalię i Balbinę⁴. Biegle posługiwał się wyłącznie językiem polskim.

W trakcie wojny z bolszewicką Rosją J. Perelman, z szacunku do Józefa Piłsudskiego i niechęci do komunizmu, w dniu 31 lipca 1920 r. zgłosił się do 201. pułku piechoty 5. baonu wartowniczego w Warszawie. Jednakże wraz z ok. 17 tys. innymi Żydami, którzy chcieli bronić Polski przed komunizmem, został osadzony w obozie internowania w Jabłonnej. Obóz ten został utworzony na podstawie

¹ O ideologii tego ruchu patrz m.in.: D. H. Kupfert, *Między obroną a atakiem: syjoniści- rewizjoniści wobec przemocy antyżydowskiej w Polsce w latach trzydziestych*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2016 nr 2 (258), s. 407–429; L. Weinbaum, *A Marriage of Convenience. The New Zionist Organization and the Polish Government 1936- 1939*, New York 1993; M. Wójcicki, *Zagadnienie narodu w myśli politycznej rewizjonizmu syjonistycznego*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2007, nr 1 (221), s. 18-32; W. Żabotyński, *Nowa Organizacja Syjonistyczna*, Kraków 1936.

² Jedyna znana autorowi pracy wzmianka o pisarskiej działalności J. Perelmana została przedstawiona w jednym z artykułów Ryszarda Loewa: R. Low (Loew), *Druki polskie w Izraelu. Bibliografia 1948-1990*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1991, nr 3 (159), s. 77.

³ J. Perelman, *Moje przeżycia, spostrzeżenia*, Hajfa 1977, s. 5.

⁴ W lutym 1936 r. jego rodzice wraz z Rozalią ze względu na trudną sytuację ekonomiczną wyjechali do Lizbony, w której mieszkała już Barbara. Z kolei Balbina przeniosła się do Buenos-Aires. Ojciec Perelmana zmarł w stolicy Portugalii 7 grudnia 1941 r. w wieku 82 lat. Wkrótce Chana Sura Perelman wraz z Rozalią przeprowadziły się do stolicy Argentyny, Balbina zamieszkała w Miami Beach, gdzie znalazła męża, Józefa Waldmana. Na początku stycznia 1953 r. matka autora wspomnień umarła.

rozkazu ministra spraw wojskowych generała Kazimierza Sosnkowskiego i istniał przez 25 dni, do 9 września 1920 r⁵. Decyzja ta spotkała się z aprobatą środowisk nacjonalistycznych, niechętnym Żydom⁶ i sprzeciwem działaczy Polskiej Partii Socjalistycznej. Po zwolnieniu J. Perelman przez kilka miesięcy służył w 20. pułku piechoty w Krakowie, po czym wrócił do Warszawy.

Pobyt w obozie spowodował, że zaczął interesować się syjonizmem⁷. Poznał m.in. historię Legionu Żydowskiego, organizacji wojskowej, którą utworzyli Josef Trumpeldor, John Henry Patterson i Włodzimierz Żabotyński⁸. W latach 1917-1918 formacja ta działała w ramach armii brytyjskiej i walczyła z Turkami w Palestynie⁹.

W 1922 r. Jakub Perelman dzięki znajomości z niejakim Złotogórskim związanym z żydowskimi organizacjami skautowymi dowiedział się, że w Warszawie przy ulicy Przejazd 5 działała licząca ok. 50 osób grupa młodych Żydów w wieku 15-16 lat. Został ich opiekunem¹⁰. Wśród jego współpracowników byli m.in.: Nuson Krupicki, Leon Suchowczycki, Elchonon Lewin oraz Meir Czudner. Początkowo organizacja ta znana była, jako Haszachar (Brith-Haszomer), następnie zmieniła nazwę na Brit Hanoar Haiwri al Szem

⁵ A. Hartglas, *Na pograniczu dwóch światów*, wstęp i opracowanie J. Żyndul, Warszawa 1996, s. 210.

⁶ Archiwum Państwowe w Kielcach, *Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Kielcach, Raporty policyjne o działalności organizacji politycznych 1920- 1938*, sygn. 101, k. 118.

⁷ J. Perelman, *Rewizjonizm w Polsce 1922- 1936*, Warszawa 1937, s. 8.

⁸ Trumpeldor (1880-1920) był rosyjskim Żydem, który odznaczył się w wojnie z Japonią (1904-1905). Jego rodzina pochodziła z Petergorska na Kaukazie. Zginął w palestyńskiej miejscowości Tel-Chaj w wyniku ataku Arabów. Patterson (1867-1947) urodził się w Irlandii w protestanckiej rodzinie. W kwestiach politycznych wspierał ideę powstania państwa żydowskiego w Palestynie.

⁹ D. Libionka, L. Weinbaum, *Bohaterowie, hochsztaplerzy, opisywacze: wokół Żydowskiego Związku Wojskowego*, Warszawa 2011, s. 231. Patrz więcej: W. Żabotyński, *Di geshikhte fun Idishen Legyon: a bintel perzenlikhe zikhroynes fun'm grinder un shafer fun Idishen Legyon*, Warszawa 1929; tenże, *Dzieje Legjonu Żydowskiego*, Kraków 1934 oraz H. Patterson, *With the Judaeans in the Palestine Campaign*, London, Hutchinson, 1922.

¹⁰ J. Perelman, *Rewizjonizm...*, s. 5.

Josef Trumpeldor (w skrócie Brit Trumpeldor/Betar)¹¹. W tym samym roku J. Perelman rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim.

W 1925 r. miały miejsce dwa ważne wydarzenia w życiu J. Perelmana: poznanie w jednym z warszawskich teatrów swojej przyszłej żony¹² i początek końca działalności politycznej. Ojcem jego żony był Malbelbaum Pinchas, pochodził z Pińska i piastował tam funkcję dyrektora jednego z banków¹³. J. Perelman ze związku małżeńskiego doczekał się dwóch córek – Elżbiety i Awiwy. W celu zapewnienia swoim najbliższym godziwych warunków życia został nauczycielem. W połowie 1925 r. Józef Rappel miał rozpuszczać informacje jakoby J. Perelman miał być *szpiegiem* działającym na rzecz bliżej nieokreślonego zagranicznego państwa. Dnia 1 sierpnia 1925 r. doszło między nimi do konfrontacji. Po kilku dniach w jednej z żydowskich gazet Rappel przeprosił poszkodowanego, a J. Perelman wybaczył oskarżycielowi¹⁴. W 1926 r. uczestniczył w wydawaniu pierwszej w Polsce gazety zwolenników W. Żabotyńskiego o nazwie „Haszachar”¹⁵. Był to miesięcznik, w którym teksty były pisane w języku polskim. Dotyczyły one spraw związanych z sytuacją w Palestynie oraz w poszczególnych ruchach syjonistycznych¹⁶. W pierwszym jego numerze J. Perelman przedstawił niektóre cele Brith-Haszomer: „Celem naszych organizacji skautowych w Polsce jest wychowanie młodzieży żydowskiej w duchu *narodowo-żydowskim oraz przygotowanie jej fizycznie na dobrych przyszłych obywateli Erec*, którzy w każdej chwili będą mogli stanąć w obronie praw balfourowskich. W tym oto celu należy prowadzić intensywną agitację, by wszystkie placówki poważniejsze były z czasem przez przedstawicieli naszych zajęte, czy to w galucie, czy w Palestynie, aby w ten sposób dać

¹¹ *Encyklopedia palestyńska*, Kraków-Warszawa 1939, t. 1, z. 5, s. 291.

¹² J. Perelman nie podawał danych osobowych swojej pierwszej oraz drugiej żony.

¹³ J. Perelman, *Moje...*, s. 39.

¹⁴ Tamże, s. 29.

¹⁵ J. Perelman, *Rewizjonizm...*, s. 53.

¹⁶ Warto zaznaczyć, że pojawiały się także wiersze autorstwa sympatyków prawicy syjonistycznej. Patrz: Aneks.

możliwość zadośćuczynienia idei Żabotyńskiego. Jedną z głównych podstaw przeprowadzenia powyższych celów jest masowa emigracja, drogą której zostaną uregulowane stosunki gospodarcze. A zatem ogólna zgoda wśród braci i zrozumienie, odbuduje ojczyznę Erec-Izrael¹⁷.

W styczniu 1927 r. miał miejsce II Ogólnokrajowy Zjazd Haszachu¹⁸. O funkcję komendanta młodzieżówki ubiegał się Jakub Perelman i pochodzący z Stanisławowa Adalbert Bibring. Dzięki naciskom W. Żabotyńskiego przegrał J. Perelman. Stwierdził on, że na początku budowania młodzieżówki z każdym by współpracował i że dopiero po pewnym czasie poznał W. Żabotyńskiego¹⁹. Najprawdopodobniej szef syjonistów-rewizjonistów poczuł się tym urażony i zaapelował, by wybrać Adalberta, który wkrótce został zastąpiony przez pochodzącego z Krakowa Rubena Feldschuha.

Po przegranych wyborach J. Perelman zdecydował, że poświęci czas rodzinie i spisywaniu wspomnień. Na początku lat 30. XX w. przez pewien czas współpracował z organizacją Brith-Hachaja, która skupiała byłych wojskowych związanych z idą Żabotyńskiego. W 1937 r. wydawnictwo Europa opublikowało książkę J. Perelmana *Rewizjonizm w Polsce 1922- 1936*. Autor otrzymał za swoje dzieło 800 zł oraz 10 egzemplarzy gratis²⁰.

Dnia 1 września 1939 r. wraz z napadem hitlerowskiej III Rzeszy na Polskę rozpoczęła się II wojna światowa. W okresie poprzedzającym wybuch konfliktu J. Perelman był świadkiem jak w Warszawie prezydent II RP Ignacy Mościcki wraz z marszałkiem Edwardem Rydzem Śmigłym zapewniali rodaków o swojej nieugiętej woli prowadzenia walki z hitlerowskim agresorem. J. Perelman skrytykował ich po tym, jak 17 września 1939 r. po agresji Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (dalej ZSRR) na Polskę udali się do Rumunii. W jego opinii miało to negatywny wpływ na morale

¹⁷ Cyt. za: Archiwum Instytutu Żabotyńskiego w Tel- Awiwie (AIŻ), PR 1 – 124, *Haszachar*, k. 127.

¹⁸ Pierwszy miał miejsce pod koniec września 1926 r.

¹⁹ J. Perelman, *Rewizjonizm...*, s. 79.

²⁰ Tenże, *Moje...*, s. 3.

walczącego narodu. W celu dotarcia do swoich najbliższych, którzy spędzali wakacje w Motolu/Motlu (miejscowości leżącej w pobliżu Pińska), w pierwszych dniach września 1939 r. J. Perelman opuścił Warszawę. Był świadkiem jak uciekający przed zawieruchą wojenną Polacy kierowali się na ówczesne Kresy Wschodnie i barbarzyńskich ataków niemieckiego lotnictwa na ludność cywilną²¹.

W połowie września Jakub Perelman dotarł do swoich najbliższych. Wkrótce do Motolu weszły oddziały komunistycznej Armii Czerwonej²². Autor wspomnień zauważył, że pewna część pińskich starozakonnych z radością witała wkraczające wojska. Miało to związek z wcześniejszymi obawami, że te tereny też zostaną zajęte przez Niemców²³. Był świadkiem komunistycznych okrucieństw, tj. mordów i grabieży mienia, które było potem rozdawane okolicznym chłopom. W celu znalezienia pracy udał się do poleskiej miejscowości Porzecz, gdzie urzędował komisarz sowiecki o nazwisku Chołodow. Został przez niego skierowany do pracy w szkole na stanowisku dyrektora. Znajdowała się ona w oddalonej o 14 kilometrów od Pińska wsi Tobółka. J. Perelman z szacunkiem odnosił się do komunistów, którzy w jego opinii przeciwstawiali się antysemityzmowi. Uważał, że dzięki nim żaden Polak nie obrażał czy nie bił Żyda²⁴. W szkole darzony był przez dzieci i współpracowników szacunkiem. Jego praca polegała m.in. na organizowaniu dla białoruskich dzieci zajęć, tak, aby ich terminy pokrywały się ze świętami religijnymi. Miało to zniechęcić najmłodszych do praktyk religijnych. Niejednokrotnie plany te napotykały na opór rodziców dzieci. Dostrzegał niechęć niektórych chłopów do obowiązkowej pracy na rzecz państwa przy wyrębie lasów. Dzięki swojej pracy J. Perelman materialnie utrzymywał swoich

²¹ Tamże, k. 54.

²² Tamże, k. 59.

²³ O sytuacji między poszczególnymi narodami zamieszkującymi wschód międzywojennej Polski patrz m.in.: *Wyzwolenie czy okupacja? Stosunek społeczności zamieszkujących pogranicze polsko-litewsko-białoruskie do zmieniających się w XX wieku systemów państwowych*, red. M. Kietliński, W. Śleszyński, Białystok 2006; A. Żbikowski, *U genezy Jedwabnego. Żydzi na Kresach Północno-Wschodnich II Rzeczypospolitej, wrzesień 1939-lipiec 1941*, Warszawa 2006.

²⁴ J. Perelman, *Moje...*, s. 65.

najbliższych²⁵. W tym czasie był w separacji z żoną, która miała go zdradzić z lekarzem.

Po kilku miesiącach pracy, najprawdopodobniej wiosną 1940 r., J. Perelman został zatrzymany przez funkcjonariuszy NKWD²⁶ i trafił do pińskiego więzienia. Za działalność syjonistyczną, czego dowodem była jego książka wydana w 1937 r., został skazany na 10 lat więzienia²⁷. Do 22 czerwca 1941 r. przebywał w Pińsku. Po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej wraz z współwięźniami został wysłany pociągiem do Jelca²⁸. W tym czasie w zajęтым przez hitlerowców Pińsku powstało getto dla Żydów, w tym także dla najbliższych J. Perelmana²⁹.

Po kilkumiesięcznym pobycie w więzieniu w Jelcu Jakub Perelman trafił do miejsca odosobnienia w Kirowie (Wiatce), miejscowości znajdującej się na Syberii. Był wówczas często przesłuchiwany. Pytania dotyczy np. jego oceny systemu politycznego panującego w ówczesnej Rosji. Było to związane z tym, że w związku z szybkimi postępami wojsk niemieckich teczka jego sprawy nie została wysłana z Pińska w głąb ZSRR³⁰. Wraz z nim w celi było dwóch Rosjan,

²⁵ Tamże, k. 70.

²⁶ NKWD- Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych, następczyni stworzonej przez Feliksa Dzierżyńskiego CzeKa: J. Tyszkiewicz, E. Czapiewski, *Historia Powszechna- wiek XX*, Warszawa 2010, s. 156.

²⁷ O komunistycznych prześladowaniach względem Żydów patrz: M. Begin, *Czas białych nocy: opowieść o aresztowaniu i przestuchaniach Menachema Begina, z załączeniem protokołów i dokumentów odtajnionych po upadku Związku Radzieckiego*, Kraków, Budapeszt 2010 oraz P. Gontarczyk, Żydowski antykomunizm kontra komunistyczny antysemityzm. Postawy opozycyjne i opór Żydów wobec władzy sowieckiej na Kresach Wschodnich RP na przykładzie wybranych dokumentów białoruskiego NKWD, „Glaukopis” 2005, nr 2/3, s. 327-338.

²⁸ Najprawdopodobniej wskazał na miasto położone nad rzeką Sosną, znajdujące się w dzisiejszym obwodzie lipieckim.

²⁹ W październiku 1942 r. jego mieszkańcy zostali zamordowani przez hitlerowców. Jedną z osób odpowiedzialnych za antyżydowski terror był oficer SS Hans Walter Zech-Nenntwich. W 1964 r. w celu uniknięcia odpowiedzialności za swe zbrodnie uciekł z Republiki Federalnej Niemiec do Egiptu: L. Weinbaum, *Epizod z biografii Dawida Wdowińskiego*, „Zagłada Żydów Studia i Materiały” 2013, nr 9, s. 505-506.

³⁰ J. Perelman, *Moje...*, s. 82.

Białorusin oraz 50 osób pochodzących z terenów międzywojennej Polski. J. Perelman określał ich mianem Polaków, bez względu na ich etniczne pochodzenie. W grudniu 1941 r. wraz z innymi obywatelami międzywojennej Polski został zwolniony. Stało się to dzięki porozumieniu zawartemu 30 lipca 1941 r. między premierem rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźctwie gen. Władysławem Sikorskim a ambasadorem ZSRR w Londynie Iwanem Majskim³¹. Umowa dotyczyła uwolnienia polskich więźniów przebywającym w Rosji i planów utworzenia armii polskiej pod dowództwem gen Władysława Andersa³². Przy wyjściu z więzienia J. Perelman otrzymał 75 rubli oraz dokument, który umożliwiał mu dotarcie wyłącznie do ściśle określonego miejsca, czyli miasta Buchara, które znajduje się w dzisiejszym Uzbekistanie. Wyruszył tam następnego dnia po wyjściu na wolność. Gdy dotarł do Buchary zobaczył wąskie uliczki, parterowe i nieestetycznie pomalowane domki³³. Miały mu przypominać grobowce. Wkrótce skontaktował się znanym z przedwojennych czasów adwokatem Kobrynerem, który stał się działaczem komunistycznego Związku Patriotów Polskich³⁴. J. Perelman poprosił go o nową odzież i wsparcie finansowe. Oprócz ubrań otrzymał 1 tys. rubli. W trakcie pobytu w Bucharze miał spotkać kilkanaście osób, które znały go z przedwojennej politycznej działalności. Za pośrednictwem Inspektoratu Szkolnego w Bucharze został skierowany do pracy w szkole znajdującej się w Kerminie (dzisiejsza Nawoi)³⁵. Tam miał nauczać języka rosyjskiego i niemieckiego. Jego miesięczna pensja wynosiła 1 tys. rubli, które w jego opinii ze względu na wysokie ceny produktów spożywczych była niska. W celu znalezienia drugiej pracy zatrudnił się w bucharskiej fabryce, która szyła odzież dla wojska. Jej dyrektorem był niejaki Salomon, który miał pochodzenie

³¹ C. Brzoza, A. Leon, *Historia Polski 1918- 1945*, Kraków 2006, s. 524.

³² Patrz szerzej: *Układ Sikorski-Majski: wybór dokumentów*, oprac. E. Duraczyński, Warszawa 1990; M. Rosalak, *Życiodajny błąd: układ Sikorski-Majski*, Warszawa 2016

³³ J. Perelman, *Moje...*, s. 90.

³⁴ Perelman mylnie podaje przynależność Kobrynera, ponieważ Związek Patriotów Polskich powstał w 1943 r.

³⁵ J. Perelman, *Moje...*, s. 97.

żydowski. J. Perelman pełnił funkcję prasowacza. Dziennie miał do wyprasowania 400 par spodni. W ramach wynagrodzenia otrzymał 1 tys. rubli oraz darmowy obiad i bony na chleb (pół kilo dziennie). Wśród robotnic, z którymi miał styczność, były Żydówki, Uzbeczki oraz Rosjanki. Był świadkiem ogromnej biedy mieszkańców i gdy kupił sobie zegarek, który kosztował go 1 tys. rubli wzbudził tym samym zazdrość robotników, a nawet wojskowych, których spotykał w trakcie pieszych wędrówek. Stracił swój nabytek, gdy został okradziony przez dwójkę młodych mieszkańców Buchary³⁶.

Najprawdopodobniej w drugiej połowie 1944 r. odbyło się w fabryce spotkanie, podczas którego dyrekcja zakładu przedstawiła informacje odnośnie niemieckich okrucieństw względem Żydów. Jakub Perelman w celu powrotu do rodziny napisał list do władz oświatowych Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej z prośbą o umożliwienie mu powrotu do Pińska³⁷. Motywował to m.in. chęcią nauczania w jednej z pińskich szkół. Dwa miesiące po napisaniu listu otrzymał pozytywną odpowiedź i wyruszył w podróż przez Moskwę do Pińska. Po dotarciu na miejsce dowiedział się, że jego rodzina została zabita przez Niemców. Dotknięty tymi wieściami przebywał w tym mieście kilkanaście dni w towarzystwie ocalonych z pożogi wojennej pińskich Żydów. Rozpoczął starania o możliwość wyjazdu do Polski³⁸. W tym celu nawiązał kontakt z działającą w Pińsku Komisją Repatriacyjną dla osób, którzy przed 1939 r. byli obywatelami Polski. Wkrótce uzyskał pozwolenie na wyjazd do Warszawy. Przerażony zniszczeniami wojennymi w tym mieście zdecydował się na zamieszkanie w Łodzi. Wybór tego miasta był związany z tym, że mieszkała tam liczna społeczność żydowska³⁹. Zamieszkał przy ulicy Strzelców Kaniowskich i znalazł pracę przy załadunku bali

³⁶ W swoich wspomnieniach zawarł informację, że zegarki stały się bardziej dostępne w komunistycznej Rosji po powrocie czerwoarmistów z Niemiec. Miało to związek z tym, że z terenów podbitej Europy żołnierze przywozili ukradzione zegarki. Tamże, s. 107.

³⁷ Tamże, s. 118.

³⁸ Tamże, k. 138.

³⁹ Patrz więcej: *Spółeczność żydowska i niemiecka w Łodzi po 1945 roku*, red. A. Lech, K. Radziszewska, A. Rykała, Łódź 2010.

drewnianych. Nawiązał kontakty z syjonistami-rewizjonistami, m.in. z przedwojennym znajomym Ałasowiczem. W powojennej Polsce zwolennicy Żabotyńskiego nie mogli działać w sposób legalny. Mimo to ofiarowali J. Perelmanowi wsparcie finansowe i znaleźli mieszkanie⁴⁰. Zamieszkał w domu przy ulicy Zachodniej, a później przy Kamiennej 16. Bezskutecznie próbował działać na rzecz prawicy syjonistycznej, ale według niego jego współpracownicy byli niefrasobliwi i nakierowani wyłącznie na emigrację do Palestyny. Zaczął pracować jako nauczyciel w szkole przy ulicy Składowej. Dzieci miały określać go mianem „króla żydowskiego”. Równocześnie został pomocnikiem pewnej wdowy o imieniu Franciszka, która zajmowała się handlem na bazarze, straciła męża w wrześniu 1939 r. i miała trójkę dzieci. W ramach swoich obowiązków J. Perelman zajmował się sprzedażą odzieży i jedwabiu. Miesięcznie zarabiał dzięki temu 900 zł, o 200 zł, więcej niż w szkole⁴¹. Po kilku miesiącach zakończył z nią współpracę. Powodem miały być antysemickie docinki jej dzieci, które krytykowały ją za to, że ma przyjaciela Żyda⁴², a one nie mają z tego żadnych materialnych korzyści. Dochodziło też do coraz częstszych aresztowań nielegalnych handlarzy przez milicjantów.

Po 1950 r. Jakub Perelman zmienił swoje dane osobowe na Kazimierza Perłowskiego i kupił dom z ogródkiem przy ulicy Dzikiej 18. Wtedy poznał swoją drugą żonę- Genowefę Wandę. Pochodziła ona z wsi Bobry⁴³ i miała trzy siostry. Jej ojciec pracował na kolei. Przyszła wybranka była narodowości polskiej i wyznania rzymskokatolickiego. Twierdził, że środowisko, w którym się wychowywała nadużywało alkoholu. Druga żona miała zostać wychowana w kul-

⁴⁰ J. Perelman, *Moje...*, s. 145- 146. Warty podkreślenia jest fakt, że dotychczas powojenna działalność zwolenników Żabotyńskiego nie doczekała się opracowania. Podstawowe informacje można znaleźć w: A. Gonterek, *Na usługach UB Dawid Drażnin*, „Biuletyn Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie” 2013, nr 2 (71), s. 27-29, Ch. Lazar, *Betar be- szejit haplite*, Tel Aviv 1997.

⁴¹ W opinii Perelmana nauczyciele byli bardzo słabo opłacaną grupą zawodową w ówczesnej Polsce.

⁴² J. Perelman, *Moje...*, k. 180.

⁴³ Obecnie znajduje się ona w gminie Radomsko.

turze katolickiej i oskarżała wyznawców judaizmu o dokonanie Bogobójstwa.

Najprawdopodobniej ok. 1952 r. J. Perelman wziął ślub cywilny z swoją wybranką. Dnia 22 kwietnia 1954 r. urodził się ich pierwszy syn Andrzej Łukasz. Drugim jego potomkiem był Jerzy. J. Perelman uważał, że jego żona dbała o potomstwo, lecz jednocześnie nie potrafiła zachować się zgodnie z zasadami *savoir-vivre*. W związku ze złym stanem zdrowia J. Perelman zrezygnował z pracy w szkole i zaczął pobierać rentę. W celu polepszenia sytuacji finansowej zatrudnił się w Spółdzielni Inwalidów Zakładów Cukierniczych w Łodzi, przy ulicy Południowej 4⁴⁴. W 1962 r. w związku z przejściem na emeryturę i antysemityzmem sąsiadów, którzy m.in., mówili na jego pociechy, że są „trefni”, zaczął planować wyjazd do Izraela⁴⁵. Żona zgodziła się na przeprowadzkę. J. Perelman złożył podanie do znajdującego się w Warszawie Konsulatu Izraelskiego oraz Urzędu Paszportowego. Dokumenty zostały przyjęte i w 1964 r. po długiej podróży rodzina J. Perelmana znalazła się w Izraelu. Zamieszkali miejscowości Or-Akiwa, która znajduje się w dystrykcie Hajfy. Pierwsze lata pobytu były dla nowoprzybytych bardzo ciężkie, posługiwali się językiem polskim, bowiem nie znali języka hebrajskiego⁴⁶. W celach edukacyjnych J. Perelman wysłał synów do szkół. Warto zaznaczyć, że J. Perelman po przyjeździe do Izraela odnowił kontakt listowny z siostrami.

Jakub Perelman próbował nawiązać kontakty z dawnymi politycznymi znajomymi. Z okazji rocznicy powstania organizacji Betar w dniu 1 listopada 1964 r. wziął udział w uroczystościach, które

⁴⁴ J. Perelman, *Moje...*, s. 211.

⁴⁵ O wyjazdach polskich Żydów do Izraela po 1956 r. patrz: G. Berendt, *Emigracja ludności żydowskiej z Polski w latach 1945- 1967*, „Polska 1944/45- 1989. Studia i materiały” 2006, nr 7, s. 25-60; tenże, *Emigracja Żydów z Polski w latach 1960-1967*, red. J. Wijaczek, G. Miernik, Kraków 2005, s. 297-309; E. Węgrzyn, *Wyjeżdżamy! Wyjeżdżamy?! Alija gomułkowska 1956-1960*, Kraków 2016.

⁴⁶ Czytał ukazujące się w języku polskim gazety izraelskie. Patrz: E. Kossewska, *Ona mówi jeszcze po polsku, ale śmieje się po hebrajsku. Partyjna prasa polskojęzyczna i integracja kulturowa polskich Żydów w Izraelu (1948- 1970)*, Warszawa 2015.

miały miejsce w Tel-Awiiw w lokalu Beit Cyjonej Amerika⁴⁷. W celu zapewnienia bytu najbliższym za pośrednictwem funduszu Keren Kajemet Le Israel znalazł pracę, jako robotnik. Z powodu niezbyt dobrego stanu zdrowia chciał by jego najbliżsi przeszli na judaizm. Obawiał się, że żona po jego śmierci będzie chciała wraz z synami wyjechać z Izraela do Polski. W celu zrealizowania swoich zamierzeń musiał uzyskać zgodę rabinatu w Hajfie i żony, która nie czyniła mu żadnych przeszkód. Dnia 26 listopada 1968 r. wziął z żoną ślub zgodny z wymogami judaizmu. Powrócił też do swojego pierwszego imienia i nazwiska. Jako wyznawczynie judaizmu jego żona zmieniła imię na Awiwa, synowie Andrzej Łukasz został Uri⁴⁸, a Jerzy Izraelem. W 1977 r. Jakub Perelman wydał swoje drugie wspomnienia⁴⁹.

Jakub Perelman pisząc swoje książki, dotykał wielu kwestii np. antysemityzmu. Twierdził, że w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej członkowie skrajnie prawicowego Obozu Narodowo-Radykalnego (dalej ONR) rekrutowali z domu pobytu nocnego dla bezdomnych, znajdującego się przy ulicy Dzikiej w Warszawie ludzi chętnych do bicia Żydów⁵⁰. Takim osobom aktywiści ONR płacili dziennie po ok. 5 złotych⁵¹. Krytykował sytuację, w której polscy Żydzi mieli trudności w zdobyciu pracy na stanowisku urzędnika, a nawet robotnika. W jego opinii taka sytuacja powodowała, że Żydzi utrzymywali się głównie z handlu⁵². Z kolei w kwestiach dotyczących powojennej Polski uważał, że Żydom żyło się wówczas o wiele gorzej niż przed

⁴⁷ J. Perelman, *Moje...*, s. 243.

⁴⁸ Uri, jako starszy sierżant mechanik brał udział w wojnie Jom Kippur, która wybuchła dnia 6 października 1973 r. Izrael został zaatakowany przez Egipt i Syrię, wspierane przez ZSRR, Arabię Saudyjską oraz Irak. Konflikt zakończył się po 20 dniach zwycięstwem Izraela, które zostało okupione sporymi stratami. J. Tyszkiewicz, E. Czapiewski, *Historia...*, s. 709.

⁴⁹ Jakub Perelman, *Moje przeżycia, spostrzeżenia*, Hajfa 1977.

⁵⁰ J. Perelman, *Rewizjonizm...*, s. 202.

⁵¹ O podstawach ideologicznych ONR patrz m.in.: J. J. Lipski, *Katolickie państwo narodu polskiego*, Londyn 1994 oraz S. Rudnicki, *ONR- Falanga czyli antysemityzm totalny*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1991, nr 3 (159), s. 29- 56.

⁵² J. Perelman, *Moje...*, s. 314.

1939 r. W jego opinii antysemickie wydarzenia z pierwszych lat Polski Ludowej miały związek z istnieniem elementów prohitlerowskich i antysemickich⁵³. Uważał, że z rządzących komunistów tylko Bolesław Bierut zwalczał nienawiść rasową. Za pojawianie się antyżydowskich ekscesów po 1956 r. obarczał m.in. Władysława Gomułkę oraz Mieczysława Moczara, którzy według niego swoimi działaniami mieli wypaczyć obraz socjalizmu w Polsce⁵⁴. Za wszelkie niepowodzenia w polityce wewnętrznej Polski próbowali winą obarczyć Żydów i dlatego po protestach studenckich w marcu 1968 r. zmusili do wyjazdu ok. 15 tys. Żydów.

W kwestiach gospodarczych J. Perelman poddawał w wątpliwość celowość działań komunistów, które dotyczyły tych kwestii. Uważał, że reforma walutowa z października 1950 r., o której społeczeństwo przez rządzących nie zostało wcześniej poinformowane, spowodowało zubożenie obywateli. Było związane to z tym, że w przypadku płac oraz cen „stare” złotych były wymieniane przy kursie 3:100⁵⁵. Z kolei kurs 1:100 był przeznaczony dla oszczędności, które były w posiadaniu obywateli⁵⁶. J. Perelman krytykował także fakt zajmowania kierowniczych stanowisk przez ludzi bez odpowiedniego wykształcenia⁵⁷. Twierdził, że osoby zawdzięczające swoją nową pozycję życiową komunistom mogą być wykorzystane do zwalczania opozycji. Krytykował państwową kontrolę handlu, która miała przyczynić się do przypadków malwersacji funduszy oraz przywłaszczania sobie towarów przez kontrolera czy kierownika sklepu. W jego opinii rozwój prywatnej inicjatywy pozytywnie mógł wpłynąć na polepszenie jakości oferowanego towaru i inwestowanie w marketing.

⁵³ Patrz: Pogrom w Przedborzu czy akcje wagonowe. A. Cała, *Ochrona bezpieczeństwa fizycznego Żydów w Polsce powojennej: komisje specjalne przy Centralnym Komitecie Żydów w Polsce*, Warszawa 2014.

⁵⁴ J. Perelman, *Moje...*, s. 122.

⁵⁵ A. Albert, *Najnowsza historia Polski 1918- 1980. Część III 1945- 1956*, Warszawa 1989, s. 658.

⁵⁶ Patrz więcej: J. Kaliński, Z. Landau, *Gospodarka Polski Ludowej: 1944-1955*. Warszawa 1986.

⁵⁷ J. Perelman, *Moje...*, s. 151.

W kwestiach politycznych J. Perelman potępiał zakaz krytykowania władz komunistycznych występujący w krajach uzależnionych od ZSRR. Uważał, że hasła solidarności między poszczególnymi narodami było pełne zakłamania, ponieważ komuniści uznawali istnienie wszystkich narodów oprócz żydowskiego⁵⁸. Wskazywał, że przywódcy państw komunistycznych, głoszący hasła sprawiedliwości i równości społecznej, sami żyli w przepychu, jak np. Stalin. Krytykował ich za wspieranie antyżydowsko nastawionych krajów arabskich, wywoływanie konfliktów w Wietnamie oraz między Pakistanem a Indiami. Uważał, że oni poprzez antykapitalistyczną i prosocjalną propagandę wykorzystują biednych oraz niewykształconych ludzi do swych ekspansywnych celów⁵⁹. Potępiał wszelkie próby dialogu podejmowane przez Stany Zjednoczone Ameryki Północnej i kraje Europy Zachodniej z komunistami, którzy planowali uderzenie na kraje kapitalistyczne. W kwestii powojennych granic krajów Europy Środkowo-Wschodniej J. Perelman krytykował zmianę granic Polski i utratę Kresów Wschodnich.

Jako syjonista J. Perelman uważał, że Izrael jest jedynym właściwym miejscem do życia dla Żydów. Krytykował tych, którzy żyli w Republice Federalnej Niemiec (dalej RFN) i ZSRR, określając ich mianem „zbozczeńców”, osób „bezwstydných”, niebroniących się przed oznakami agresji. W jego opinii były to kraje z antysemitką nastawionymi społeczeństwami. W RFN skupiska żydowskie ze względów bezpieczeństwa miały być strzeżone przez policję, a w ZSRR za samą chęć wyjazdu do Izraela można było trafić do więzienia lub szpitala dla obłąkanych.

W zagadnieniach dotyczących spraw związanych z relacjami na linii państwo-religia sprzeciwiał się ślubom cywilnym⁶⁰. Jakub Perelman uważał, że to religia oraz tradycja były i są tymi czynnikami, który zawsze zespajały Żydów, którzy przez 2 tys. lat żyli w rozpro-

⁵⁸ Było to związane z tym, że komuniści uważali, że jeśli naród jest podzielony na kilka większych oddalonych od siebie skupisk przestaje być narodem. A. Grabski, *Działalność komunistów wśród Żydów w Polsce (1944-1949)*, Warszawa 2004, s. 295.

⁵⁹ J. Perelman, *Moje...*, s. 296.

⁶⁰ Do tej pory śluby cywilne nie zostały w tym kraju wprowadzone.

szeniu. Pragnął, by w sytuacji małżeństw osób różnej religii rabinat wspierał budowę jak najlepszych relacji między małżonkami⁶¹. Na początku lipca 1972 r. w tych wyżej wspomnianych sprawach J. Perelman wysłał listy do Gideona Hausnera (1915-1990)⁶², Menachema Begina (1931-1992) i Szlomo Gorena (1917-1994). Był on m.in., głównym rabinem rabinatu sił Izraela. J. Perelman nie doczekał się odpowiedzi od Gorena, ale od Begina tak. Treść listu brzmiała następująco: „(...) Dziękuję Panu za tak cenny list z 15. 7. 1972 r. Czytałem Pana słowa z wielkim zainteresowaniem. Zgadzam się z wywodami Pana pełnym sercem. To stanowisko ujawniłem w swoim czasie w sejmie i przed rządem. Pana wyłuszczenia w liście mają podłoże głębokiego pojmowania tej sprawy i są wzięte z praktycznego życia. Podejście do tej sprawy jest cudowne (...)”⁶³.

Z kolei Hausner w swoim liście wyraził radość z powodu przyjazdu J. Perelmana i jego rodziny do Izraela, zaznaczając, że z pewnych powodów jest za wprowadzeniem ślubów cywilnych.

Dotykając spraw religii, Jakub Perelman był także przeciwny fanatykom religijnym, uważał, że przez nich kraj nie mógłby się rozwijać. Pragnął, by siedziba papieża, głowy Kościoła Rzymskokatolickiego nie znajdowała się w Watykanie, lecz w Jerozolimie, gdzie Syn Boży głosił swoje nauki⁶⁴.

W kwestiach funkcjonowania państwa żydowskiego był za wspieraniem rodzimej gospodarki i popierał wysokie nakłady na wojsko. Poddawał w wątpliwość możliwość zawarcia pokoju Izraela z państwami arabskimi. Twierdził, że sąsiedzi państwa żydowskiego chcą go zniszczyć m.in. za pomocą terroru. Nie chciał by Izrael oddał ziemie zdobyte w wojnie 6-dniowej (czerwiec 1967 r.) tj. egipski Półwysep Synaj z palestyńską Strefą Gazy, syryjskie Wzgórza Golan i należący do Jordanii Zachodni Brzeg Jordanu, który był zamieszkiwany przez kilkaset tysięcy Palestyńczyków⁶⁵. Mocno

⁶¹ J. Perelman, *Moje...*, s. 328.

⁶² Urodził we Lwowie. W latach 1960-1963 był Prokuratorem Generalnym Izraela. Był za wprowadzeniem ślubów cywilnych.

⁶³ Cyt. za: J. Perelman, *Moje...*, s. 329.

⁶⁴ Tamże, s. 359.

⁶⁵ Konflikt ten został sprowokowany przez sąsiadów Izraela. W maju 1967 r.

przeżył zamordowanie przez palestyńskich terrorystów z „Czarnego Września” 11 izraelskich sportowców uczestniczących na olimpiadzie w Monachium w 1972 r.⁶⁶

W swoich wspomnieniach J. Perelman dotykał kwestii związanych z seksualnością. Miał nieprzyjazny stosunek wobec obecności treści erotycznych w filmach. Sprzeciwiał się także temu, by młodzi ludzie w miejscach publicznych obejmowali się oraz całowali się⁶⁷. Potępiał aktywność seksualną niezwiązaną z miłością, zwłaszcza, kiedy to mężczyzna obiecywał kobiecie korzyści finansowe. Uważał, że kobiety nie są równe mężczyznom. Miało być to związane z tym, że np. nie pracują w górnictwie⁶⁸. Twierdził, że mężczyzna nie powinien być starszy od swojej żony więcej niż 10 lat. Wiązało się to z kwestiami, które dotyczyły charakteru małżonków i z ich aktywnością seksualną.

Wspomnienia Jakuba Perelmana stanowią jak do tej pory nieznaną szerzej element działalności prawicy syjonistycznej oraz relacji polsko-żydowskich, zarówno przed 1939 r. jak po II wojnie światowej. J. Perelman, jako jeden z nielicznych zwolenników odbudowy państwa żydowskiego w Palestynie pozostał w Polsce do połowy lat 60. XX w. Można przypuszczać, że pewnym przyszłym uzupełnieniem jego losów będzie przybliżenie historii jego najbliższych, żyjących zarówno w Izraelu, jak i po za nim.

przed wojną władze Egiptu z rozpoczęły blokadę Cieśniny Tirańskiej dla statków państwa żydowskiego. Warto zaznaczyć, że partia Herut (Wolność) skupiająca syjonistów-rewizjonistów pod przywództwem Menachema Begina, zaznaczała, że zdobyta Strefa Gazy wraz z Zachodnim Brzegiem Jordanu są terenami państwa żydowskiego, na którym ludność arabska powinna cieszyć się autonomią. W 1978 r. Begin premier Izraela oraz Anwar Sadat, przywódca Egiptu otrzymali Pokojową Nagrodę Nobla. Stało się tak dzięki układowi pokojowemu między tymi krajami, który zakładał m.in., oddanie Egiptowi półwyspu Synaj. Patrz: J. Tyszkiewicz, E. Czapiewski, *Historia...*, s. 704-712.

⁶⁶ Tamże, s. 708.

⁶⁷ Jednocześnie chciał by młodzież była uczona szacunku wobec roślinności. J. Perelman, *Moje...*, s. 356.

⁶⁸ Tamże, s. 265.

Aneks

Chaluc Małomiejski
W roboczy dzień wyszarzana kurtka
Buty na nogach z dziesiątkiem dziur
Czapka na bakier, uśmiech łobuza,
U pasa rydał, na plecach wór
Wicher, czy zimno, czy głód doskwiera
Zawsze ba ustach piosenka mu drży
Z wiarą w narodu przyszłość spojiera
I jak w szczęści o Erec śni
Od świtu w polu bez tchu pracuje
I strzeże sadu w jesienną noc
Wytrwały mężny trudu nie czuje
Skąd w nim ta siła, skąd w nim ta moc
Do gospodarzy na lato jedzie
Rąbie drzewo, zwozi siano z łąk
Jak się to żyje w- wygodzie, w biedzie?
Byle szła praca. Nie szkoda rąk.
Ciula, ciula, grosz do grosza składa
Na podróż tylko marzeń swych kraj
Z trudów i klęsk na duchu nie pada
Jeno mu chwili tej dążyć daj!
Oto sylwetka pracy Chaluca
Siła i wiara tryska mu z lic
Dla Erec wszystkich i wszystko rzuca
Niepowodzenia- fraszka to nic
Gdy słońce praży ten kark zwęglony
Albo może ścina z zimna w nim krew
W przetworzu płynie głos rozmodlony
O Erec nuci Chaluc swój śpiew⁶⁹.

⁶⁹ Cyt. za: AIŻ, PR 1 – 124, *Haszachar*, k. 130.

Wykaz skrótów

- AIŻ – Archiwum Instytutu Żabotyńskiego w Tel-Awiiwie
ONR – Obóz Narodowo Radykalny
RFN – Republika Federalna Niemiec
ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Bibliografia

- Albert A., *Najnowsza historia Polski 1918-1980. Część III 1945- 1956*, Warszawa 1989.
- Archiwum Instytutu Żabotyńskiego w Tel- Awiiwie.
- Brzoza Cz., Sowa L., *Historia Polski 1918- 1945*, Kraków 2006.
- Cweibaum B., Gerber N. M., Schipper I., Schwarzbard I., Stendig S., Tartakower A., Wasserman P., *Encyklopedia palestyńska*, Kraków-Warszawa 1939, t. 1, z. 5
- Grabski A., *Działalność komunistów wśród Żydów w Polsce (1944-1949)*, Warszawa 2004.
- Hartglas A., *Na pograniczu dwóch światów*, wstęp i opracowanie J. Żyndul, Warszawa 1996
- Tyszkiewicz J., Czapiewski E. *Historia Powszechna- wiek XX*, Warszawa 2010.
- Libionka D., Weinbaum L., *Bohaterowie, hochsztaplerzy, opisywacze: wokół Żydowskiego Związku Wojskowego*, Warszawa 2011.
- Low (Loew) R., *Druki polskie w Izraelu. Bibliografia 1948-1990*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1991, nr 3 (159).
- Perelman J., *Moje przeżycia, spostrzeżenia*, Hajfa 1977.
- Perelman J., *Rewizjonizm w Polsce 1922-1936*, Warszawa 1937.
- Weinbaum L., *Epizod z biografii Dawida Wdowińskiego*, „Zagłada Żydów Studia i Materiały” 2013, nr 9.

How to be a Polish Jew and supporter of Zionism-revisionist after 1939? The thing about Jakub Perelman's fate

Summary: Jakub Perelman, the author of memoirs, was born on 20 December 1902 in Warsaw. He was politically linked to the Zionist revisionists. This movement was created after the First World War thanks to the activity of Vladimir Jabotinsky. He was a poet, a soldier and a politician. Perelman's memoirs concern his political activity, Polish-

Jewish relations during the Second Polish Republic, events from the Second World War, and his views on life in People's Poland. The last fragment of the memoir is related to Israel, where Perelman was in the early 1960s.

Keywords: Perelman, Jabotinsky, Poland, Palestine, communism.